

AMERİKAN BOARD VE SASON ERMENİ İSYANININ AMERİKA'DA PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANILMASI

Celal Öney¹

¹Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanbey Yerleşkesi, 63190,
Şanlıurfa, Türkiye

*celaloney@gmail.com

Özet: ABD, Anadolu'da meydana gelen Ermeni isyanlarının oluşum sürecine katkı yapan dış etkenlerden biridir. 19. yüzyıldan beri ABD, Osmanlı topraklarında kendisi için çıkar alanları meydana getirmek için iki önemli araçtan yararlanmıştı. Ticaret ve Misyonerlik faaliyetleri, ABD'yi bu topraklara taşımış, emperyalist yönde değişen dünya siyasetinde ABD, bu iki enstrüman sayesinde kendisini koruyan Monroe Doktrinini delmeden diğer devletlerin arasında dünya siyasetinde yer edinebilmek için açık kapı emperyalist hareketine geçmişti. 1810 yılında kurulan Amerikan Board misyoner örgütü, kendisine hedef kitle olarak Anadolu'nun her tarafına yayılmış olan Ermenileri seçerek Osmanlı topraklarında açmış olduğu misyoner okulları sayesinde Ermeni gençlerini kendi istedikleri gibi yetiştirip Ermeni isyanlarının oluşumuna zemin hazırlayarak ABD'nin bu topraklarda söz sahibi yapılması planlanmaktaydı. İsyanların önemli bir propaganda malzemesi olarak ABD'de misyonerler tarafından kullanılması bu ülkede Osmanlı Devleti'ne karşı bir kamuoyunun oluşmasına neden oldu. Bu çalışmamızda Amerikan Protestan misyonerlerin Anadolu'daki faaliyetlerine değinerek Sason İsyanlarının nasıl bir propaganda aracı haline dönüştürülüp ABD'de kullanıldığını göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sason isyanı, Amerikan Board, Ermeni isyanları

Sason Armenian Revolts and the American Missionaries

Abstract: America had used to have a considerable role among the external reasons of the Armenian revolts which took place particularly in Anatolia's geography. Since the beginning of the nineteen century, America had tried to utilize two instruments for constituting its interest regions in Ottoman territories. Trade and Missionary activities, were the only open doors to penetrate into Middle East according to the Monre Doctrine, which kept America in its continent and also forced it not to intervene other European countries imperialist activities in the world. Ottoman Armenians were put on the agenda of American Board by the American missionaries, who were sent by ABCFM from America since 1819. After a long-term education, health service, protestantism and history-language renovation among the Anatolian Armenians, American missionaries had paved the way to make Armenians feel to found thier own state on their ansectral land. So a series of revolts occured in many provinces of Ottoman Empire. Sason Armenian Revolt was one of them in which American missionaries had taken a role. So we will try to focus on the role of American missionaries in this revolt especially according to the Ottoman archive documents.

Key words: ABCFM, Sason Armenain Revolt, American Boards, Ermeni isyanları

1. GİRİŞ

Ermeni Meselesi'nin en önemli çıkış noktalarından bir tanesi 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları itibariyle Anadolu'da meydana gelen Ermeni isyanlarıdır. İsyânların oluşum sürecinde rol oynayan nedenlerin başında misyonerlik faaliyetleri büyük önem arz etmektedir¹. Osmanlı Devleti topraklarında Hıristiyan dinin propagandası, bu dinin başta Katolik, Ortodoksluk ve Protestanlık mezheplerinin yayılması amacıyla Fransa, Rusya, İngiltere, Almanya, Amerika, İsviçre ve Norveç kökenli misyoner örgütler tarafından gerçekleştirilmiştir. İmparatorluğun sahip olduğu Ermeni azınlığı, 19. yüzyılın ortalarında bu misyoner guruplarının ana hedefi olmuştu. Müslümanların, Rumların ve Yahudilerin misyonerlik faaliyetleri etkisinde kalıp din değiştirmeleri pek kolay olmamış, Rusya'nın Ortodoks Rumlar üzerindeki baskısı, Müslümanların din değiştirmeye sıcak bakmaması ve hatta idam ile yargılanma korkusu ve ayrıca Yahudilerin dinlerine sıkı sıkıya bağlı olması özellikle Amerikan misyonerlerini Anadolu'nun her tarafına yayılmış, kiliseleri ile problem yaşayan ve eğitime büyük önem veren Ermenilerin üzerine yoğunlaşmalarını sağlamıştı.

19. yüzyıl misyonerlik faaliyetlerinin altın çağı olmuş ve bu çağda özellikle Asya kıtasının Hıristiyanlaştırılması hedef alınmıştı. Bu hedefin gerçekleşmesinde yabancıların belirttiği *Asia Minor* yani Türkiye bir anahtar görev üstlenecekti. Asya'nın fethine Anadolu topraklarından başlanacaktı². Emperyalizm kavramı bu çağda anlamsal olarak genişleyerek içine *Kapitalizm* ve *Sömürgecilik* kavramlarını da alarak batılı devletlerin üzerinde yayılma hayali kurduğu özellikle Ortadoğu coğrafyasında hem hayat bulacak hem de gerçek anlamını kazanacaktı. Misyoner örgütlerin bu coğrafyada faaliyet göstermek için can atması, ilk yıllarda her ne kadar dini ve bağımsız hareketler şeklinde kendini göstermiş ise de, sonraki yıllarda emperyalizmin bir aracı olmaktan kendini kurtaramayan misyoner örgütler, faaliyet gösterdikleri sahalarda destekçisi olan devletler adına yayılma alanı ve çıkar sahaları oluşturma görevlerini üstlenmişlerdi³.

¹ Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Etkili Olan Unsurlar, Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğrul Özcan, II. Abdülhamid Döneminde Orta ve Doğu Karadeniz'de Meydana Gelen Ermeni Olayları, Akis Kitap, İstanbul, 2007, s.17-32.

² S.C. Bartlett, Historical Sketch of The American Board: Turkey Report, Published By American Board, Boston, 1889, s.1-2

³ Dilşen İnce Erdoğan, Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 11, İzmir, 2005, s.18.

American Board Of Commisioners For Foreign Missions, (ABCFM) ya da diğer adıyla Amerikan Board, ABD'nin Boston eyaletinde 1810 yılında kurulmuş olan bir misyoner örgüttür. ABD'de büyük uyanış dönemlerinden sonra (*Great Awakenings*) Protestanlık, önemli bir unsur olarak göçmen olan, farklı din, ırk ve kültürlerden gelen ABD halkını ortak bir payda da birleştirmek için kullanılmaya başlandı. Kurulan birçok Protestan misyoner örgütleri Amerika kıtasının Protestanlaştırılmasına girişti. Protestanlığı gerçek ve yenilenmiş Hıristiyanlık olarak gören bu misyoner örgütler Hıristiyanlığın çıkış bölgesi olan Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarını hedef almaya başladılar. Misyon bölgelerinin paylaşımında Osmanlı topraklarında faaliyet gösterecek olan Protestan misyon örgütü "Amerikan Board" işte bu örgütlerden sadece biri olarak *Kongregesyonalist*⁴ kiliselerinin, zengin Amerikan tüccarlarının ve fakir kilise üyelerinin yardımları ile kurulmuştu⁵.

ABD, *Monroe Doktrini*'ni ortaya koyarak hem dünya siyasetinden uzak durmayı ve hem de kendi kıtası dışında gelişen siyasetin bir sömürge hareketine dönüşüp ABD'ye zarar vermesini engellemeye çalışmaktaydı⁶. Fakat emperyalist yönde değişen dünya siyaseti ABD'nin mutlaka bu siyasetin içine girmesini gerektiriyordu. ABD'yi kendi kabuğuna hapseden Monroe Doktrini bir ölçüde delinmeli ve dünyanın paylaşımından pay elde edilerek üretim fazlası olan malların satılması gereken bir takım etki sahaları meydana getirilmeliydi⁷. Devletten bağımsız ve sivil kuruluşlar olan misyoner örgütler ABD'nin açık kapı emperyalist faaliyetlerini yürütmesinde kullanılmaya başlandı. Bu nedenle Batılı devletler arasında popüler olan Osmanlı toprakları ABD'nin de iştahını kabartıyordu. Devletin misyonerleri bu şekilde kabul etmesi misyoner örgütlerinde işine geliyor ve ticaret ilişkisi kurulan her devlete mal ile birlikte yüzünde gülümseme olan misyonerler de getiriliyordu⁸. Böyle bir ticaret gemisiyle Amerikan Board, ilk misyonerlerini Osmanlı

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Erdem, Hıristiyanlıkta Kongregesyonalist Akımın Ortaya çıkışı ve Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2009, s.32-63.

⁵ William E. Strong, The Story Of The American Board, The Pilgrim Press, Boston, 1910. s.388-390

⁶ Yavuz Güler, Osmanlı Devleti Dönemi Türk - Amerikan İlişkileri (1795 - 1914), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, Ankara 2005, s.56.

⁷ Gülbadi Alan, Gökhan Polat, The American Board And The Ottoman Women's Education, History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s.106-107

⁸ Mithat Aydın, Amerikan Protestan Misyonerlerin Ermeniler arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi. (OTAM), S: 19, Ankara, 2005, s.81

topraklarında saha araştırmasının yanında bu topraklarda yaşayan halkların her türlü özelliğini inceleyecek ve bu incelemenin sonuçlarını daha sonra sahaya gönderilecek yeni misyonerlerin eğitiminde kullanacağı raporlar halinde merkez olan Boston'a göndermelerini istemekteydi. Pliny Fisk, Levy Parsons, Otis Dwight, Eli Smith Osmanlı topraklarına ilk gelen Amerikalı Protestan misyonerlerdi⁹.

Aslında Protestanlık Osmanlı topraklarına Amerikalılar sayesinde gelmemişti. İngiltere, Osmanlı Devleti topraklarında kendisine çıkar sağlayacak bir unsur meydana getirmek istiyordu. Fransızlar, Katoliklerin haklarını bahane ederek ve Ruslar ise imparatorluğun Ortodoks milletini bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale ederek bir hegemonya oluşturup tarihten beri süre gelen bu topraklar üzerindeki ideolojik amaçlarının gerçekleşmesinin alt yapılarını hazırlıyorlardı¹⁰. İngiltere ise Protestanlık mezhebini kullanarak misyonerleri bu mezhebi kabul edebilecek en uygun ve ayrılıkçı hareketlere ilgi gösteren Ermeniler arasına göndererek bu mezhebin Ermeniler arasında yayılmasını başlatmıştı. Böylelikle Osmanlı Ermenileri, Katolik, Protestan ve Ortodoks mezheplerine bölünerek bu mezheplerin yayılmasına destek veren devletlerin Osmanlı İmparatorluğundaki çıkar odağı olmuştu¹¹. İngiltere, ABD'nin Osmanlı topraklarında ticaret kolonileri kurma konusunda yardım etmiş ve Amerikan misyonerlerinin özellikle Anadolu'da rahatça gezmeleri konusunda güvenlik sağlamıştı¹². İngiltere, bu yardımı aslında bilinçli olarak yapmaktaydı. Asıl amacı Protestanlığı yaymak için gelen Amerikan misyonerlerine kendi misyonerlerinin görevini devrederek özellikle Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerinde Ermenilerin yoğunlukta yaşadığı alanlarda hem Protestanlığın yayılmasını sağlayacaktı hem de ABD'nin bu bölgeye yerleşmesiyle Rusya'nın bu bölgelerdeki Ermeniler üzerindeki etkisini kırarak bir tampon oluşturmayı hedeflemekteydi¹³.

⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Cilt:14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.190

¹⁰ Mithat Aydın, a.g.m., s.80-81.

¹¹ Ayten Sezer, Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Ekim 1999, s.17-174.

¹² Esra Danacıoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 9-10, s.137

¹³ Hikmet Umuncu, On The Edge Of The Civilized Word: Cyrus Hamlin And The American Missionary Work In Turkey, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt:LXIII, Sayı: 253, Ankara, 2004, s.7.

Amerikan Board Protestan misyoner örgütünün Osmanlı topraklarında başlayan macerası halen günümüze kadar devam etmektedir. Hıristiyanlığın diğer mezheplerine adam kazandırmak için bu topraklarda faaliyet göstermiş olan diğer misyoner örgütlerden farklı olarak sahaya 100 yıl geç girmesine rağmen kararlı ve örgütlü faaliyetleri ile özellikle Anadolu'nun her tarafına yayılmıştı¹⁴. En verimli dönemine ne gariptir ki II. Abdülhamid'in hükümdarlık döneminde ulaşmıştı¹⁵.

Ermenilerin, 1829 yılında meydana gelen ve Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan Yunan İsyanı sonrasında Rum simsarlardan boşalan Osmanlı deniz ticaretinde öne çıkmaları ve Amerikan ticaret kolonileri ile ilişki kurup Amerikan mallarının Anadolu'nun iç kısımlarına kadar ulaştırılmasında görev almaları, Ermenilerin Amerika ile olan ilişkisini başlatmıştı¹⁶. Ticaret gemileri ile birlikte gelen misyonerler, yirmi yıl gibi bir sürede fizibilite çalışması yaparak, İzmir'den Tebriz'e at sırtında Anadolu'yu gezip misyon için uygun şartlar aranmış ve sahaya gelecek diğer misyonerlerin eğitiminde kullanılacak Anadolu insanını kültürüyle, inancıyla ve diliyle deşifre eden materyallerin hazırlanmasında büyük rol oynamışlardı¹⁷. Ermenilerin, özellikle Anadolu'nun Doğu bölgelerinde merkez yönetimin baskıcı etkisinden uzak alanlarda yoğun olması, üyesi oldukları kilise ile ayrılıklar yaşaması ve diğer gurupların din değiştirmeye sıcak bakmaması Amerikalı misyonerleri Ermeniler arasında daha fazla faaliyet göstermesine neden olmuştu¹⁸.

Amerikan Board misyonerleri faaliyetlerinin ilk yıllarında sadece dini telkinler kullanarak Protestanlığa insan kazandırma yöntemini seçti. Bu nedenle başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da bulunan Ermeni kiliselerine sızarak kendilerini Ermenilere yardım etmek ve bu toplumu yüceltmek için burada olduklarını belirterek Ermeni milleti arasında küçük nüveler oluşturmaya çalıştılar¹⁹. Fakat bu telkinler sadece misyonerlerin evlerinde yardımcı ola-

¹⁴ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.m., s.190-192

¹⁵ Seçil Akgün, Amerikalı Misyonerlerin. Anadolu'ya Bakışları, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi. (OTAM), S: 3, Ankara, 1992, s.1.

¹⁶ Mustafa Nulman Malkoç, Türkiye'de Protestan Misyonerliği, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, No 43, Türkiye'de Misyonerlik, İsav Yayınları, İstanbul, 2004, s.161.

¹⁷ Hikmet Umuncu, On The Edge Of The Civilized Word: Cyrus Hamlin And The American Missionary Work In Turkey, Türk Tarih Kurumu Belleten, Cilt:LXIII. Sayı: 253, Ankara, 2004, s.7

¹⁸ Adnan Şişman, Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 14, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2002, s.174.

¹⁹ Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s.48.

rak çalışan Ermenilerin Protestan yapılmasından öteye geçemedi²⁰. Osmanlı Devleti'nin diğer nüfus guruplarında yaşamış oldukları başarısızlığın tekrarlanmasını istemiyorlardı. Bu sorun misyonerlerin daha farklı yöntemler geliştirmese neden oldu. Osmanlı Devleti'nin özellikle Anadolu'da eğitim ve sağlık alanındaki yetersizlikleri misyonerlerin dikkatinden kaçmadı²¹. Öyleyse Ermenilerin kalbine gidecek olan yol eğitimden geçecekti. Ayrıca misyonerlerin en önemli ukdelerinden biri olan Müslümanların Protestanlaştırılması yine Müslümanların da büyük ihtiyaç hissettiği sağlık ve eğitim hizmetleri ile gerçekleşebilecekti²². ABD ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen ticaretin her geçen gün artması, imzalanan *Seyr-ü Sefain* anlaşması ile ABD'nin ele geçirmiş olduğu kapitülasyonlar misyonerlere ihtiyaçları olduğu her şeye ulaşma imkânı tanıyordu²³. Ayrıca ABD'nin gizlide olsa misyonerlere vermiş olduğu destek ve ayrıntısı üzerinde daha sonra duracağımız Anadolu'nun birçok vilayetinde açılacak konsolosluklar Amerikan Board örgütünün dünya genelinde en fazla yatırım yaptığı ve en fazla misyoner gönderdiği misyonun Türkiye Misyonu olmasını sağlayacaktı²⁴.

Osmanlı topraklarında *misyon*, *istasyon* ve *uç istasyon* şeması çerçevesinde örgütlenme yoluna giden Amerikan misyonerleri, 1869 yılına gelindiğinde diğer misyon bölgelerini kapatarak Anadolu'da *Batı Türkiye Misyonu*, *Merkezi Türkiye Misyonu* ve *Doğu Türkiye Misyonu* olmak üzere üç misyon bölgesi oluşturdu²⁵. Eğitim, sağlık, yetimhane ve Basım- Yayın dörtgeninde bu misyon alanlarında Kolejler, İlahiyat okulları, ilk ve orta okullar, ana okulları, körler okulu, Sağırklar okulu, Hastaneler, klinikler ve yetimhaneler ve birer matbaaya sahip basım evleri gibi tesisler vücuda getirdiler²⁶. Misyonerlik yöntemlerine yeni anlayışlar kazandıran Amerikan misyonerleri okullarda vermiş olduğu dini karakterli eğitim ile uzun vadede hedeflemiş olduğu toplumu meydana getirmeyi artık ufukta

²⁰ İlnur Polat Haydaroğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 14, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2002, s.182-185.

²¹ Uygur Kocabaşoğlu, a.g.e., s.40-41.

²² Şamil Mutlu, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, Gökkuşe Yayınları, İstanbul, 2005, s.285-286.

²³ Nurdan Şafak, Osmanlı Amerikan İlişkileri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.119-133, Uygur Kocabaşoğlu, a.g.e., s.10. , Çağrı Erhan, Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, İmge Kitapevi, Ankara 2001, s.72.

²⁴ Uygur Kocabaşoğlu, a.g.e., s.15-17.

²⁵ İlber Ortaylı, Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ed. Ali Berktaş, İstanbul, 2008, s.75.

²⁶ Süleyman Kocabaş, Türkiye'de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler, Vatan Yayınları: 29, İstanbul, 2002, s.119

görebiliyordu²⁷. Din, Eğitim ve Milliyetçilik kavramlarının bir potada eritilerek hazırlanan okul müfredatları ve bu müfredatları doyuran bilgilerin ihtiva ettiği kitapların hemen okulların yanı başında yer alan matbaalar tarafından istenilen sayıda özgürce basılması bu okullarda yetiştirilen gençliğin istenilen yönde hareket ettirilmesini ve istenilen davranış ve tutumların öğrenciler tarafından benimsenmesini sağlamıştı²⁸. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji, İstanbul'daki Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji, İzmir'deki Uluslararası Kolej, Merzifon'daki Anadolu Koleji, Harput'taki Fırat Koleji, Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji ve Van'daki Amerikan Koleji, Osmanlı topraklarında Millet sistemi içerisinde yaşayan başta Ermeniler olmak üzere Rumlar, Süryaniler, Araplar ve Bulgarlar arasında ağırlıklı olarak eğitim faaliyeti yürütüp bu milletlerin genç insanlarını, atalarının uzun yıllar boyunca barış içinde yaşadığı imparatorluk topraklarına ihanet etmelerine sebep oldular²⁹. Sağlık alanında yürütülen faaliyetler açılan hastane, dispanser ve klinikler daha çok Müslümanlara yönelik misyonerlik çalışmalarının rahatça yapılması için olup ayrıca bu topraklarda uzun süre kalmak ve Osmanlı Devleti'nin bu yöndeki takdirini kazanmak için yapılmaktaydı³⁰. Amerikan Board misyonerlerinin bir diğer önemli çalışması özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurmuş oldukları yetimhanelerdir. Yetimhanelerin açılması her ne kadar masum nedenler altında gösterilmeye çalışılsa da madalyonun bir de diğer yüzü vardı. Yetimhanelerin genellikle stratejik öneme sahip bölgelerde açılmasına dikkat edilmişti³¹. Zaten yetimhanelerde bakılan çocuklar almış oldukları anaokulu eğitimi ile birer Protestan yapıyordu, bu durum Protestanlığa insan kazandırmak için gelen misyonerlerin temel hedefiydi ve küçük çocukların bu tür ortamlarda Protestanlaştırılması yetişkinlere göre daha az bir maliyete mal oluyordu. Yetimhanelerin çoğunda Ermeni çocukları hizmet almıştı³². Anadolu'da bir bölge stratejik öneme sahipse misyon için gelecek vaat ediyorsa, hemen bu gölge misyon merkezine bağlı bir uç istasyon

²⁷ Adülkadir Yuvalı, Ermeni İsyânlarında Misyoner Okulların Rolü, <http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/05.htm>, Ulaşım: 24-Mar-12

²⁸ Bülent Çukurova, Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 40, Kasım 2007, s.621

²⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.m., s.193

³⁰ Pınar Özbek, Missionaries and the Near East Relief Society U.S. Foreign Policy Towards the Armenian Question 1915-1923, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.27-34

³¹ Mary Caroline Holmes, Urfa Ermeni Yetimhanesi (1919-1921), Çev: Vedii İlmen, Yaba Yayınları, s. 23-26

³² Haluk Selvi, Birinci Dünya Savaşından Lozan'a Ermeni Sorunu, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları 2. Baskı, Sakarya 2004, s.110-114

olarak kabul edilip orada yaşayan Hıristiyan azınlıklar incelenir eğer böyle bir durum söz konusu yoksa bu bölgelere diğer yetimhanelerden çocuk götürülüp hemen orada bir yetimhane kurma çalışması başlatılır. Amerikan müesseselerinin Anadolu'nun birçok bölgesine yayılması ve Amerikan misyonerlerinin yönetimi altında idare edilen Ermeni yetim ve öksüzlerinin bakıldığı yetimhanelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve hatta daha sonraki yıllarda Suriye ve Irak topraklarında sayıca fazla olmalarının altında bu zihniyet yapısı yatmaktaydı³³. 2010 yılında meydana gelen Haiti depremi sonrasında bölgeye intikal eden Amerikalı misyonerlerin 33 yetim çocuğu kaçırma girişimleri bu zihniyetin halen devam ettiğini bize açıkça göstermektedir³⁴. Ayrıca 2003 Irak-ABD savaşında Amerikan askerlerinin ardından Irak'a giren Amerikalı misyonerlerin, savaşan asker sayısından fazla olması ve günümüzde Ortadoğu'nun önemli devletlerinden biri olan komşumuz Suriye'de yardım adı altında gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetlerinin kaç yetim ve öksüz çocuğu etkisi altına aldığı önemli bir konudur üzerinde durulması gerekir³⁵. Tüm bu örnekler gösteriyor ki ABD'nin bu topraklarda 18. yüzyılda başlayan açık kapı emperyalizm hareketi halen devam etmektedir³⁶.

Anadolu'daki Süryaniler hakkında önemli çalışmalara imza atmış Mehmet Çelik, başta Protestan misyonerleri olmak üzere diğer misyoner guruplarının Anadolu'da başarılı olmalarının en önemli nedeni yapmış oldukları faaliyetler değil aksine kendi kiliselerinden aforoz edilip kovulan, sosyal, dini ve ekonomik hayatlarında yalnız kalan azınlık tebaanın misyonerleri bir sığınma limanı olarak görmesinden kaynaklandığını belirtmektedir³⁷. Mehmet Çelik, bu teorisinde haklıdır. Özellikle Ermeni kilisesinden aforoz cezasına çarptırılan Ermeniler kendi cemaatleri içinde yaşayan ölümlere dönmekte, hayattaki birçok hakkından mahrum kalmakta ve hatta öldüklerinde dahi Ermeni mezarlıklarına gömülmeyip cesetleri açıkta bırakılmaktaydı³⁸. Ermeni

³³ Salih Özkan, Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamu, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 19, Bahar 2006, Konya, s.220-221

³⁴ <http://tr.euronews.com/2010/02/05/haiti-de-amerikali-misyonerler-resmen-suclandi/> Ulaşım: 31.03.2012

³⁵ <http://www.nytimes.com/2011/04/17/magazine/mag-17Lede-t.html> Ulaşım: 31-Mar-12, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1005107,00.html>, Ulaşım: 31-Mar-12,

³⁶ İhsan Şerif Kaymaz, Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 67-68-69, Cilt: XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, İnternet Çıktısı, s.11-13.

³⁷ Mehmet Çelik, Osmanlı'da Misyoner Kiliseler Nasıl ve Neden Kuruldu, http://www.tbdd.org/index.php?option=com_content&view=article&id=153%3Aosmanlida-misyoner-kliseler&catid=36&Itemid=48 Ulaşım: 31.03.2012

³⁸ Mehmet Çelik, a.g.m., Ulaşım: 31.03.2012

kilisesi korku aracı olarak kullandığı bu cezayı, kendi kiliselerini hedef alan misyoner örgütlere ilgi duyan, onlara yardım eden ve onların yaymaya çalıştığı mezhebi kabul eden Ermeniler üzerine uygulayarak veya uygulama tehdidinde bulunarak kilisenin sahip olduğu cemaatinin parçalanmasını engellemeye çalışmıştı³⁹. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda Katolik Ermeni Milleti gibi Protestan Ermeni Milleti'nin resmen tanınması ve bu millet için devlet nezdinde ayrı bir defter açılmasına kadar Amerikan Board misyonerleri rahat bir çalışma ortamı bulmamış üstelik Ermeni kilisesinin arkasında duran ve destek veren Rusya'nın devamlı tacizlerine maruz kalmıştı⁴⁰. 1850 yılında hazırlanan ferman ile Protestan Ermeniler ayrı bir millet olarak Osmanlı Devleti tarafından tanındı. Bu ferman sayesinde Amerikan Board yayılma alanını Ermenilerin yaşam merkezleri paralelliğinde genişletmeye başlayarak Osmanlı Devleti'nin diğer Hıristiyan milletleri arasında sürdürmekte olduğu misyon alanlarını kapatıp Ermeni milleti üzerinde yoğunlaşmaya başladı⁴¹. Bu süreç zarfında Ermeni kilisesinden kopmalar ve Anadolu'daki Protestan Ermenilerin sayısında hızlı bir artış yaşanmaya başladı⁴². Antep, imparatorluğun en fazla Protestan nüfusuna sahip olan bir şehir haline geldi⁴³. Bu doğrultuda Ermeni Kilisesi ise kendisine çeki düzen verme çalışması içine girerek, okul, yetimhane gibi konularda yenilenmeye giderek, kilise ile Amiralar arasındaki rekabetten az zararlı çıkma yolunu aramaya başladı.

Amerikan Board misyonerler, Ermeni isyanlarındaki rollerini açmış oldukları okullarda artık daha iyi sahneye koymaya başlamıştı. Verilen eğitim kapsamında milliyetçi duyguların, batı hayranlığının, Protestan ahlakının, Ermeninin yeniden doğuşunu sağlayacak sürecin ve Amerika'ya ilgi duyacak bir neslin hazırlanmasında önemli bir etken olan ders müfredatlarının hazırlanması ve bu müfredat doğrultusunda eğitim kitapları çoktan basılmış, Ermeni gençlerin önüne konmuştu⁴⁴. Burada belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus Anadolu'nun birçok vilayetinde açılan Amerikan konsolosluklarıdır.

³⁹ Ömer Turan, Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesinin Tepkisi, Hoşgörülen Yol Ayrımına Ermeniler, (Ed: Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), EUSAS II, Cilt: 3, Kayseri 2008, s.421.

⁴⁰ İlber Ortaylı, a.g.e., s.73.

⁴¹ Mehmet Alparslan Küçük, Anadolu'da "Protestan Ermeni Milleti"nin Oluşumu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 50:2, Ankara 2009, s.176-179.

⁴² Mehmet Alparslan Küçük, a.g.m, s.178.

⁴³ Ramazan Erhan Güllü, Antep Ermenileri (Sosyal, Siyasi ve Kültürel Hayatı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s.89-91.

⁴⁴ Uygur Kocabaşoğlu, a.g.e., s.142-149.

İstanbul, İzmir gibi, bazı liman şehirlerinde açılmış olan konsolosluklar haricinde, Anadolu'nun iç kısımlarında açılmış olan bütün konsolosluklar Ermeniler ve misyonerlere yardım için açılmıştı. Amerikalıların, Anadolu'nun iç kısımlarında açmış olduğu ilk konsolosluk, Sivas Konsolosluğu'dur. Bu konsolosluk vasıtasıyla Anadolu'nun iç kısımlarındaki Amerikan vatandaşlarının problemleri ile ilgilenilmeye çalışılmışsa da, daha sonraki yıllarda misyonerlerin de ısrarlı istekleri sonucu, Erzurum ve Harput'a da birer Amerikan Konsolosluğu açılması için girişimler yapılmıştı⁴⁵. Özellikle Harput'ta, 1890'lardan itibaren bir Amerikan Konsolosluğu'nun açılması konusunda, Board misyonerleri oldukça ısrarlı davranmışlardı. Daha sonra çevrede olayların patlak vermesi, Ermenilerin yoğun bir şekilde Amerika'ya göç etmeye başlaması ve misyonerlerin vermiş olduğu raporlar doğrultusunda bu istekler ABD yetkililerince de uygun görülmüştü. Bundan sonra, Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nde konsolosluk açmak için yaptığı baskılar da artmıştı. Amerikalı misyonerler, hem korudukları Ermenileri, hem de kendi güvenliklerini ve yerli yardımcılarını garanti altına almak için adeta baskı oluşturmuşlardı. Öyle ki bu konu Amerikan senatosuna kadar ulaşacaktı⁴⁶. Misyonerler çevredeki olaylarla beraber çalışanlarının saldırıya uğradığını, müesseselerinin zarar gördüğü gibi olayları anlatan mektup ve yazıları sürekli olarak ABD'ye göndermişlerdi. Böylelikle Amerikan Board misyonerleri devamlı konsolosluk himayesi istemelerini haklı göstermeye çalışmışlardı⁴⁷. Osmanlı Devleti, konsolosluk açılmasına karşı olmaktan çok, konsoloslukların yapacakları faaliyetlerin doğuracağı sakıncalardan rahatsız olmuştu. Konsoloslukların açılma gayeleri olan ticaret ve benzeri işleri yürütmekten çok bunun ötesinde devlet için zarar doğuracak ve devletlerarası hukukta belirlenmiş olan kurallara uymayarak görevleri haricinde bazı işlerle ilgilenmelerinden korktuğu içindi. Osmanlı Devleti bu korkusunda da haklı idi⁴⁸. Anadolu'nun belli başlı yerlerinde açılan ve ileride açılması planlanan konsolosluklar, ilk aşamada kendilerine Osmanlı topraklarında rakip olan Rusya'nın Anadolu'ya sızmasını ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasını engellemek için önlerine bir bent çekmeye çalışarak Merzifon, Sivas, Har-

⁴⁵ Erdal Açıkse, Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 181-183.

⁴⁶ Şenol Kantarcı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi, Aktüel Yayınları, İstanbul 2004, s. 138.

⁴⁷ Latif Dinçarslan, Zeytin'da Misyoner Faaliyetleri, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, (Ed: Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), EUSAS II, Cilt: 3, Kayseri 2008, s.13-15.

⁴⁸ B.O.A., Y.A., HUS, 328/60 (19.Mayıs.1985)

put, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerinde açılmıştı. Daha sonra bu konsolosluklar etki alanlarını genişleterek bu bölgede misyonerlerin rahat bir şekilde hareket etmesini sağlayarak Amerikan menfaatlerinin karşılanması yolunda adım attılar⁴⁹.

Anadolu'daki Amerikan Konsoloslukların diğer bir önemli görevi ise Ermenilerin Amerika'ya göçünü kolaylaştırmak ve hızlandırmaktı⁵⁰. Son dönemlerde Osmanlı topraklarında yaşanan ekonomik bunalımlar ve Amerika'nın fırsatlar ülkesi olduğu yönündeki söylentiler ve buna ek olarak misyoner okullarında Ermeni gençlerine verilen eğitimle Amerika özlemi çeken bir genç nesil yetiştirilmesi bu göçün önemli nedenleri arasındaydı. Bu göç sayesinde Amerika'da ilk olarak Fresno, Boston, Worcester gibi şehirlerde Ermeniler bir topluluk oluşturup kilise çevresinde örgütlenip Anadolu'da başlayan Ermeni bağımsızlık hareketine destek vermek amacıyla Osmanlı Devleti aleyhinde bir kamuoyu meydana getirmek için çalışmamaya başlamıştı⁵¹.

Amerika'da Osmanlı aleyhine oluşturulan kamuoyunun oluşumunda Osmanlı Devleti'nden bihaber olan Amerikan vatandaşları da Ermeniler tarafından yürütülmekte olan propaganda sayesinde kandırıldılar⁵². Anadolu'daki Amerikan misyonerlerinin faaliyet yürüttükleri sahadan göndermiş oldukları fotoğraflar, yazmış oldukları mektuplar Amerika'da kiliselerde Amerikan halkını bu davaya inandırıp onlardan maddi yardım edinmek için çok kullanıldı⁵³. Bu sırada Anadolu'da Ermeni isyanlarının sayısı artıyor ve isyanların hâkim olduğu alanlar genişliyordu. İsyanların bastırılması sırasında yakalanan Ermenilerin birer Amerikan vatandaşı olduğu sahip oldukları pasaporttan anlaşılıyordu. Tabiiyet değiştirip Amerika'ya giden Ermenilerin çoğu, çifte vatandaşlık istismarlığından yararlanarak tekrar yurda dönüp tek tek Ermeni köylerini gezerek bitaraf durmakta kararlı olan Ermenileri harekete yardım etmeleri için ikna etmeye çalıştılar⁵⁴. Tabiiyet konusunu gündemine alan Osmanlı Devleti, ABD hükümetleri ile müzakere ederek Ame-

⁴⁹ Remzi Kılıç, Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlerin Ermeni Okullarında Ermeni Milliyetçiliğine Etkileri, Hoşgörürden Yol Ayrımına Ermeniler, (Ed: Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), EUSAS II, Cilt: 4, Kayseri 2008, s.65.

⁵⁰ Erdal Açıkşes, a.g.e., s.195

⁵¹ Şenol Kantarcı, a.g.e., s.87-90.

⁵² Bilal Şimşir, Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985, s. 90-94.

⁵³ Bilal Şimşir, a.g.m., s.96-98.

⁵⁴ B.O.A., HR. SYS. 2741/75 (5.Mayıs. 1897)

rikan vatandaşlarının Osmanlı topraklarında ikametleri sırasında Osmanlı kanunlarına tabii olmaları gerekliliğini bildirmeye gayret gösterdi. Aslında Osmanlı Devleti, Ermenilerin Amerika'ya göç etmesine karşı çıkmıyor fakat tabiiyet değiştirip bu ülkeye giden Ermenilerin orada oluşan Ermeni fesat cemiyetlerinin eline düşüp bir Osmanlı aleyhtarı olup tekrar yurda gönderilip Ermeni milletini kışkırtmasından korkuyordu⁵⁵. Protestan misyoner okulları işte bu Amerika'dan milliyetçi fikir donanımına sahip olarak dönen kişilerin yuvası olmaya başlamıştı. Siyasi propaganda, silah deposu, örgütlenme, propaganda materyallerinin basım evi ve isyan edecek Ermeni gençleri hepsi bu okullarda mevcuttu artık. Bulgaristan örneğini benimseyerek, Berlin Antlaşmasını 61. maddesi neden göstererek Batılı devletlerin desteğini arkaların olduğunu zan ederek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Ermeniler tarihin acı yüzü olan ihanet ile çok geçmeden yüzleşeceklerdi.

2. SASON ERMENİ İSYANINA DİNİ MİSYON KAZANDIRMA ÇALIŞMALARI

İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD'de kurulan Ermeni komitelerinin yegâne amacı bağımsız bir Ermeni Devleti meydana getirmektir. Bu gayeye ulaşmak için yine hepsinin uyguladıkları politika da, dini duyguları istismar etmek ve her türlü vasıtaya başvurmak suretiyle her kesim Ermeniler arasında milliyetçilik hislerini yaymak, Ermenileri silahlandırmak, Osmanlı Devleti'nin her yerinde isyanlar, ihtilaller çıkarmak, çeteler vasıtasıyla gerilla harbi başlatmak ve batılı devletlerin müdahalesini sağlayarak amaca ulaşmaktır⁵⁶. Osmanlı Devleti ise tebaasına zarar veren bu örgütlerin meydana getirmiş oldukları tedhiş olaylarını bastırmak ve bu olayların Amerika ve Avrupa'da belli amaçlar doğrultusunda kullanılıp aleyhte bir kamuoyunun oluşumuna zemin hazırlayacak etkenleri ortadan kaldırma yolunu takip etti. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde meydana gelen isyanların çoğunda Batılı devletlerin Ermeni komitecilerini kışkırtarak Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecinde izlediği yolu Ermenilerin de izlemesi gerektiğini ve Ermenilerin her hareketlerinde bu devletlerin desteklerinin hep arkalarında olacağını belirterek isyanların fitinin ateşlenmesinde önemli rol oynadılar. İsyancıların diğer önemli bir rolü dışarıda Osmanlı Devleti'ne karşı bir propaganda aracı olarak kullanılması olup, asıl devleti üzen işte bu konudur. Araştırmamızın

⁵⁵ B.O.A., Y. PRK. ZB. 26/92 (26. Mart. 1901)

⁵⁶ <http://www.ermeniteroru.8m.com/isy.htm> Ulaşım Tarihi: 02/04/2012.

bu bölümünde Sason isyanlarının özellikle ABD topraklarında nasıl bir propaganda aracı olarak kullanıldığına Osmanlı arşiv belgelerinden bakmaya çalışacağız.

Sason isyanı, Avrupa devletlerine Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışma fırsatı vermiştir. Bunda Osmanlı Devleti’nin güçsüzlüğünün rolü büyük olduğu gibi Avrupa’nın çifte standartlı yaklaşımlarının da etkisi bulunmaktadır. Çünkü aynı devletler, Bulgar çetelerinin Müslüman halka uyguladıkları baskı ve zulümle ilgili açıklama bile yapmamışlardır⁵⁷.

Osmanlı Devleti çevre vilayetlerden kuvvet sevk ederek isyanı bastırılmışsa da isyanın yankıları içeride ve dışarıda devam etmiş, isyanda ölen Ermenilerin sayıları batılı devletlere abartılarak aktarılmış ve bunun üzerine tartışmalar başlamıştı. İsyânın oluşturulmasında büyük rol oynayan Murat Boyacıyan istediğine kavuşarak özellikle Avrupalı devletlerin dikkatlerini ermeni meselesine çekmeyi başarmıştı. Böylelikle İngiltere, Rusya ve Fransa durumun yerinde incelenmesi konusunda Osmanlı Devletine baskı uygulayarak bir tahkik heyetinin oluşturulup olayların araştırılması yönünde istek belirterek Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etmekten kaçınmamışlardı. Sonuçta Sason isyanını incelemek üzere bir “Tahkik Heyeti” kurulmuştu⁵⁸.

Sason isyanının Avrupa’daki yankılanması çok farklı olmuş Türk milletini zalim ve acımasız gösterme çalışmaları hız kazanmış Ermeniler ise mazlum ve zavallı gösterilerek bir Ermeni katliamının gerçekleştiği durumu yaratılmıştı. Konunun sahipliğini üstlenen İngiltere Sason isyanı ile ilgili inceleme komisyonun kurulması konusunda büyük bir çaba içine girmişti. Sonuçta Osmanlı yönetimi böyle bir komisyonun kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. İngiltere, bu komisyonda Erzurum’da konsolosluğu bulunan devletlerin de birer temsilcisinin bulunmasını istemişti. Yani Osmanlı’nın iç işleri ile ilgili bir konuda bu topraklar üzerinde emelleri bulunan ülkelerinde temsilcilerinin bulunduğu karma bir komisyonun kurulmasını sağlamıştı⁵⁹.

Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin komisyona katılma teklif ve ısrarları üzerine karma tahkik heyetinin kurulmasını kabul etmişti. Ancak Osmanlı Devleti, ABD’nin de komisyona katılmasını teklif etmiş fakat ABD hükümeti ilk başlarda bu teklife sıcak bakmamış fakat daha sonra katılmak istemişse de Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmemişti⁶⁰.

⁵⁷ Nurettin Gülmez, Tahkik Hey’eti Raporlarına Göre 1894 Sason İsyanı, Belleten, Cilt: LXX - Sayı: 258 - Yıl: 2006 Ağustos, 258, s.699.

⁵⁸ Nurettin Gülmez, a.g.m., s.699.

⁵⁹ Nurettin Gülmez, a.g.m., s.701

⁶⁰ Nurettin Gülmez, a.g.m., s.702.

Sason isyanının yankıları sadece Avrupa devletlerinde yankılanmıyordu aynı zamanda Amerika'da da önemli bir propaganda malzemesi haline dönüşmüştü. ABD'nin Ermeni Meselesinin neresinde durduğu özellikle Osmanlı arşiv çalışmalarının son yıllarda hız kazanıp gün yüzüne çıkmasıyla aşikâr olmaya başladı. Haluk Selvi ve Bilal Şimşir gibi araştırmacılar, Ermeni isyanlarının Amerika'da bulunan bazı Ermeniler tarafından kilise ekseninde gerçekleştirilen propagandalar sayesinde Amerikan halkının bu olaylara dikkatinin çekilmesi ve birer Osmanlı aleyhtarı olmaları konusunda önemli çalışmalara imza atarak bu alandaki önemli bir eksikliği doldürmüşlardır⁶¹.

ABD'nin farklı eyaletlerinde kurulmuş olan Ermeni kiliseleri bu ülkede Osmanlı'ya karşı gelişen cemiyetleşmenin ana üsleri konumundaydılar. Çünkü kilise Ermenilerin bir arada tutulması ve kendi benliklerinin var olmasının önemli nedenlerindendi. Sason isyanı ABD'de önemli bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Özellikle Anadolu'da görev yapıp tekrar ABD'ye dönen misyonerler burada da boş durmayıp bu ülkeye göç eden Ermenilerin örgütlenmesi, iş bulması kısacası kendilerine yaşam alanı oluşturmaları konusunda büyük rol oynadılar. Sason isyanının ABD'deki yankısı, daha çok bu isyana dini bir motif vermek isteyen misyonerler tarafından oluşturulmaya çalışıldı. Hıristiyanların yok edilmesi, Müslümanlar tarafından katledilmesi ki özellikle Protestanların büyük kayıp içerisinde olmaları gibi sloganlar oluşturulup bunlar düzenlenen mitingler ile Amerikan halkına duyurulmaya çalışıldı. New York ve Boston'da yapılan mitinglerde Sason olayları protesto edilmiş, Hıristiyan Sason halkının kadın çocuk demeden Müslümanlar tarafınca katledildiği mitinglerde yapılan konuşmalarda dile getirilerek Hıristiyan dünyasının dikkati bu isyana çekilmeye çalışılmıştı. Bu tür mitinglerin düzenlenmesinde ve uygulanmasında Amerikalı misyonerlerin rolü önemlidir. Misyonerlerin bu yolla hem Amerikan halkından bu olaylarda zarar gören Hıristiyan kardeşleri için bağış toplamış hem de Amerika'daki Ermenilerin kendi buyrukları altında kalmalarını sağlamıştı. Mitingin Diğer önemli bir rolü ise Sason olayları kullanılarak Hıristiyan dünyasını yanlış bilgilendirmek ve Avrupa devletlerinin ki buna Amerika da dâhil, Osmanlı Devleti'ne müdahale şansını arttırmaktı⁶². Bir diğer önemli olay ise bazı Amerikalı Protestan rahiplerin Baltimore ve Boston'daki kiliselerde vermiş

⁶¹ Haluk Selvi, Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Dergisi, Yıl:3, Sayı: 38, (Nisan 2003), Bilal Şimşir, Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985

⁶² B.O.A., HR. SYS, 2834/12 (23 Kasım 1895)

oldukları nutuklar ile Sason olayları gündemde tutularak Ermeniler bu yolla yardım toplanmakla birlikte Ermeni Meselesinin Hıristiyan âleminin gündeminde canlı tutulmasına çalışılmaktaydı⁶³. Bu süreçte Sason isyanından kaçan bazı Ermeniler misyonerlerin yardımıyla Londra üzerinden Amerika'ya gönderilmeye çalışılmış özellikle Amerikalı misyoner Green, Londra'da bulunan üç Ermeni mülteciyi kışkırtarak Sason meselesi ile ilgili açıklamalar yapmalarını sağlaması ve bu açıklamaların Times gazetesinde yayınlanmasını için mücadele vermişti. Amerikalı misyonerler, propaganda amaçlarında kullanmaya çalıştıkları bu tür haberleri genellikle tercümanları olan Ermenilerden edinmişler, yani gördüklerini değil sadece duyduklarını ve hayal dünyalarından ekleyebildiklerini kullanarak bu tür telgrafları Amerika'daki gazetelere çekerek yayınlanmalarını sağlamışlardı. Elbette ki bu tür çalışmaların sonucu, misyonerler tarafından iyi bilinmekteydi o da paraydı. Bu haberleri okuyan Amerikan halkı hem Osmanlı Devleti'ne kin duyacak hem de Hıristiyanlığı ilk kabul eden Ermenilerin, Müslümanlar tarafından ezilmesini engellemek için maddi yardım yapacaktı. Bu durum misyonerlerin güçlenmesi, Protestan misyonların güçlenmesi ve Amerika'nın dışarıda bir güç haline gelmesini sağlayacaktı⁶⁴.

3. SONUÇ

1819 yılından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Amerikalı misyonerler Osmanlı toplumuna verdikleri zararı sadece Anadolu coğrafyasının sınırları ile sınırlandırmayarak ABD'deki Osmanlı vatandaşlarına da aynı zararı vermeye çalışmıştı. Protestanlığı yaymak amacıyla gelen misyonerler, daha sonraki yıllarda Osmanlı topraklarının paylaşılması söz konusu olunca ABD'nin bu topraklarda Monroe Doktrinini delmeden kendi açık kapı emperyalist faaliyetlerini yürütmek için bir araç olmuş ve misyon kurumları üzerinde söz sahibi hakkı kazanan ABD, Ermenileri kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme şansını yakalamıştı. Özellikle Amerikan Board örgütü geçen yıllar itibariyle artan giderlerinin büyük bir bölümünü Amerikan halkının kiliselere yaptıkları yardım ile karşılamış bu kaynağın canlı kalabilmesi için Doğunun Yankileri dedikleri Ermenilerin Osmanlı tarafından katliama uğradıklarını iddia ederek ve bu iddialarını misyoner yayınlarıyla destekleyip Amerikan halkının Osmanlı aleyhtarı olmalarını

⁶³ B.O.A, HR. SYS. 2834/9 (26 Kasım 1895)

⁶⁴ B.O.A, Y.PRK. BŞK, 41/18, B.O.A, HR. SYS. 2838/27, B.O.A, Y.A. HUS. 331/82

sağlamışlardı. Osmanlı Devleti, Washington sefiri Mavroyeni Bey'in ortaya koymuş olduğu Amerika'daki Ermeni örgütlenmesinin önünü alamamış ve bugün dahi var olan bu propagandanın meydana getirmiş olduğu olumsuz hava halen varlığını korumaktadır.

4. KAYNAKLAR

- B.O.A., HR. SYS. 2741/75 (5.Mayıs. 1897)
B.O.A., Y. PRK. ZB. 26/92 (26. Mart. 1901)
B.O.A., HR. SYS, 2834/12 (23 Kasım 1895)
B.O.A, HR. SYS. 2834/9 (26 Kasım 1895)
B.O.A, Y.PRK. BŞK, 41/18,
B.O.A, HR. SYS. 2838/27,
B.O.A, Y.A. HUS. 331/82
Açıkses, E., 2003. Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
Alan, G., Polat G., 2011. The American Board And The Ottoman Women's Education, *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*.
Aydın, M., 2005. Amerikan Protestan Misyonerlerin Ermeniler arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı- Amerikan İlişkilerine Etkisi, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi*. (OTAM), S: 19, Ankara.
Bartlett, S.C., 1889. Historical Sketch of The American Board: Turkey Report, Published By American Board, Boston.
Çelik, M. Osmanlı'da Misyoner Kiliseler Nasıl ve Neden Kuruldu, http://www.tbtd.org/index.php?option=com_content&view=article&id=153%Aosmanlida-msyonerkililer&catid=36&Itemid=48 Ulaşım: 31.03.2012.
Çukurova, B., 2007. Antep'te "Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, Kasım.
Danacıoğlu, E., Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 9-10.
Dinçarslan, L., 2008 Zeytin'da Misyoner Faaliyetleri, *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, (Ed: Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), EUSAS II, Cilt: 3, Kayseri.
Erdem, H., 2009. *Hıristiyanlıkta Kongresyonalist Akımın Ortaya çıkışı ve Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.
Erdoğan, D. İ., 2005. Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11, İzmir.
Fendoğlu, H.T., 2002. Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Cilt:14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
Güler, Y., 2005. Osmanlı Devleti Dönemi Türk - Amerikan İlişkileri (1795 - 1914), *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Ankara.
Güllü, R.E., 2010. Antep Ermenileri (Sosyal, Siyasi ve Kültürel Hayatı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
Gülmez, N., 2006. Tahkik Hey'eti Raporlarına Göre 1894 Sason İsyanı, *Belleten*, Cilt: LXX - Sayı: 258 -

- Haydaroglu, İ. P., 2002. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 14, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara.
- Holmes, M.C. Urfa Ermeni Yetimhanesi (1919-1921), Çev: Vedii İlmen, Yaba Yayınları.
- Kantarci, Ş., 2004. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler Ve Ermeni Lobisi, *Aktüel Yayınları*, İstanbul.
- Kaymaz, İ. Ş., 2007. Wilson Prensipleri Ve Liberal Emperyalizm, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 67-68-69, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım.
- Kılıç, R., 2008. Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlerin Ermeni Okullarında Ermeni Milliyetçiliğine Etkileri, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, (Ed: Metin Hülügü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Eusas I, Cilt: 4, Kayseri.
- Kocabaş, S., 2002. Türkiye'de Gizli Tarih İn Misyonerlik Ve Misyonerler, *Vatan Yayınları*: 29, İstanbul
- Kocabaşoglu, U., 2000. Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, *İmge Yayınları*, Ankara.
- Küçük, M.A., 2009. Anadolu'da "Protestan Ermeni Milleti"nin Oluşumu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2, Ankara.
- Malkoç, M.N., 2004. Türkiye'de Protestan Misyonerliği, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, No 43, *Türkiye'de Misyonerlik*, İsav Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Ş., 2005. Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, *Gökkube Yayınları*, İstanbul.
- Ortaylı, İ., 2008. *Osmanlı'da Milletler Ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ed. Ali Berktaş, İstanbul.
- Özbek, P., 2009. Missionaries And The Near East Relief Society U.S. Foreign Policy Towards The Armenian Question 1915-1923, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, T., 2007. I. Abdülhamid Döneminde Orta Ve Doğu Karadeniz'de Meydana Gelen Ermeni Olayları, *Akis Kitap*, İstanbul.
- Özkan, S., Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi Ve Niğde Darüleytamı, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19, Bahar 2006.
- Selvi, H., 2004. Birinci Dünya Savaşından Lozan'a Ermeni Sorunu, *Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları* 2. Baskı, Sakarya.
- Selvi, H. Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri, *Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 38
- Sezer, A., 1999. Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim Ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Ekim.
- Strong, W.E., 1910. *The Story Of The American Board*, The Pilgrim Press, Boston.
- Şafak, N., 2003. Osmanlı Amerikan İlişkileri, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Şimşir, B., 1985. Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri* (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara.
- Şişman, A., 2002. Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 14, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara.
- Turan, Ö., 2008. Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesinin Tepkisi, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, (Ed: Metin Hülügü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), EUSAS II, Cilt: 3, Kayseri.
- Umunç, H., 2004. On The Edge Of The Civilized Word: Cyrus Hamlin And The American Missionary Work In Turkey, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt:LXIII. Sayı: 253, Ankara.

- Yuvalı, A., Ermeni İsyenlarında Misyoner Okulların Rolü, <http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/05.htm>, Ulaşım: 24-Mar-12.
- <http://tr.euronews.com/2010/02/05/haiti-de-amerikali-misyonerler-resmen-suclandı/> Ulaşım: 31.03.2012.
- <http://www.nytimes.com/2011/04/17/magazine/mag-17Lede-t.html> Ulaşım: 31-Mar-12, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1005107,00.html>, Ulaşım: 31-Mar-12,
- <http://www.ermeniteroru.8m.com/isy.htm> Ulaşım Tarihi: 02/04/2012.